Mánudaginn 8. október 1990.

Nr. 302/1987. **Biskupinn yfir Íslandi vegna kirkjuráðs f.h. þjóðkirkju Íslands og fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs**
(Jón Örn Ingólfsson hdl.)
gegn
Gunnari Jóhannessyni, Sigríði Gyðu Sigurðardóttur og dánarbúi Vigdísar Árnadóttur
(Páll Arnór Pálsson hrl.).

Landamerki.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Guðmundur Jónsson, Guðrún Erlendsdóttir, Haraldur Henrysson, Hrafn Bragason og Þór Vilhjálmsson.

Áfrýjendur skutu máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 21. október 1987 að fengnu áfrýjunarleyfi 23. september 1987 samkvæmt 2. mgr. 20. gr. laga nr. 75/1973 um Hæstarétt Íslands. Þeir gera þær dómkröfur, að hinum áfrýjaða dómi verði hrundið og breytt þannig, ,,að mörk Skálholts og Hamra verði ákveðin miðlína í farvegi Brúarár miðað við 50 m hæðarlínu, eins og hún er mörkuð á uppdrætti á hdskj. 81, og liggi frá punktinum C milli Hjarðarneshólma og Hjarðarness í punktinn D í Hvítá. Mörk Skálholts og Fjalls séu síðan dregin úr þeim punkti eftir miðlínu Hvítár". Þá krefjast áfrýjendur þess, að stefndu verði dæmd til greiðslu málskostnaðar í héraði og fyrir Hæstarétti.

Stefndu krefjast aðallega, að málinu verði vísað frá Hæstarétti, en til vara, að hinn áfrýjaði dómur verði staðfestur. Í báðum tilvikum krefjast þau málskostnaðar fyrir Hæstarétti in solidum úr hendi áfrýjenda.

Vigdís Árnadóttir lést eftir uppkvaðningu héraðsdóms, eftir því sem upplýst var við flutning málsins fyrir Hæstarétti, og hefur dánarbú hennar tekið við málsaðild.

Nokkur ný skjöl hafa verið lögð fyrir Hæstarétt.

Kröfu sína um, að vísa beri málinu frá Hæstarétti, byggja stefndu í fyrsta lagi á því, að áfrýjunarstefna hafi verið gefin út, er liðnar voru fjórar vikur frá útgáfu áfrýjunarleyfis. Þá er frávísunarkrafan

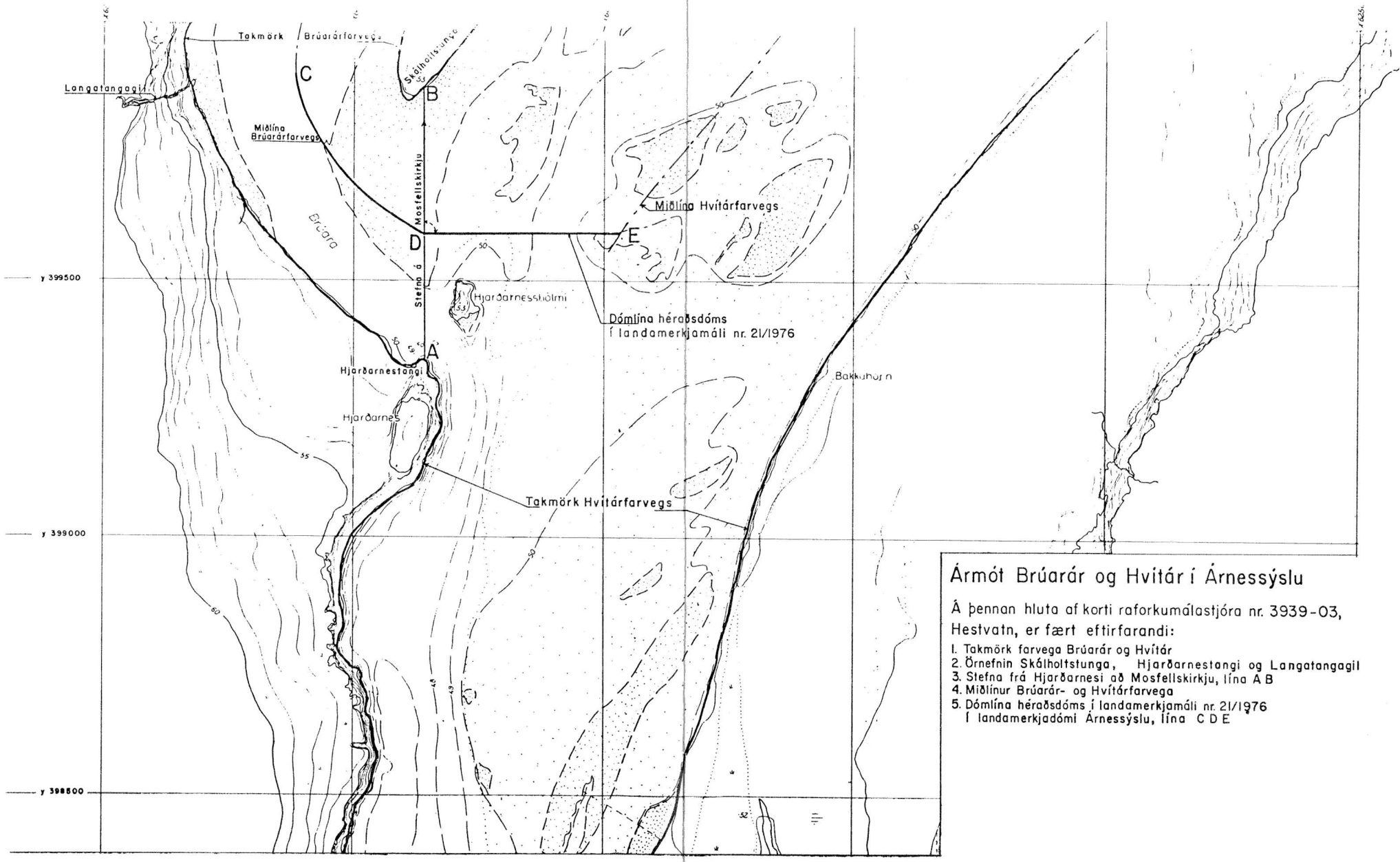

Ármót Brúarár og Hvítár í Árnessýslu

Á þennan hluta af korti raforkumálastjóra nr. 3939-03, Hestvatn, er fært eftirfarandi:

1. Takmörk farvega Brúarár og Hvítár
2. Örnefnin Skálholtstunga, Hjarðarnestangi og Langatangagil
3. Stefna frá Hjarðarnesi að Mosfellskirkju, lína A B
4. Miðlínur Brúarár- og Hvítárfarvega
5. Dómlína héraðsdóms í landamerkjamáli nr. 21/1976 í landamerkjadómi Árnessýslu, lína C D E

1:5000

Ekv.1m.

Þetta er 4. frumrit, gert í desember 1986 af Ragnari Árnasyni, verkfr.

RAFORKUMÁLASTJÓRI		Landmælingar
1 : 5000	3939	03
1m	Hestvatn	
Mælt: 1960	Teiknað 1961 Wideroe	

einnig byggð á því, að ekki hafi verið farið eftir fyrirmælum í áfrýjunarleyfi um að reka málið með hæfilegum hraða og án óþarfs dráttar. Hafi áfrýjendur því fyrirgert áfrýjunarheimild. Þá er frávísunarkrafan að lokum byggð á því, að áfrýjunarleyfis sé ekki getið í meginmáli áfrýjunarstefnu.

Af hálfu áfrýjenda er því haldið fram, að engir þeir gallar séu á málatilbúnaði þeirra, sem valdi því, að vísa beri málinu frá Hæstarétti.

Áfrýjunarstefna í máli þessu var gefin út 21. október 1987, og voru þá ekki liðnar 4 vikur frá útgáfu áfrýjunarleyfis 23. september 1987. Áfrýjunarleyfis var að vísu ekki getið í meginmáli áfrýjunarstefnu, en við útgáfu stefnunnar hefur hæstaréttarritari ritað á hana, að áfrýjunarleyfi hafi verið sýnt. Þykir þetta atriði ekki eiga að valda frávísun málsins. Ekki er fram komið, að óhæfilegur dráttur hafi orðið á rekstri málsins af hálfu áfrýjenda.

Samkvæmt þessu verður frávísunarkrafa stefndu ekki tekin til greina.

Ágreiningi aðila máls þessa ber að ráða til lykta á grundvelli þess, sem segir í landamerkjabók, og ráða því Hvítá og Brúará merkjum. Af matsgerð Hauks Tómassonar og Pálma R. Pálmasonar verður ráðið, að þrætusvæðið er víðlent, og dreifast árnar um það með breytilegum hætti milli gróinna bakka. Ber að ákveða merki eftir 3. gr. vatnalaga nr. 15/1923 og taka jafnframt mið af þeirri meginreglu, sem fram kemur í 5. gr. laganna. Verður hver botndepill því talinn heyra til þeim bakka, sem hann er næstur. Lína, sem dregin er með þetta í huga, er lítið eitt nær Skálholtslandi en merkjalína héraðsdóms. Þar sem stefndu fyrir Hæstarétti krefjast þess, að hann verði staðfestur, ber að gera það um annað en málskostnað.

Það athugast, að uppdráttur sá, sem merkjalína héraðsdóms er mörkuð á, er dskj. nr. 88, en ekki nr. 87, svo sem misritast hefur í héraðsdómi.

Áfrýjendum ber að greiða stefndu málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti, samtals 400.000 krónur.

Dómsorð:

Landamerki jarðanna Skálholts og Hamra er línan C-D-E á uppdrætti Ragnars Árnasonar verkfræðings á dómskjali nr. 88.

Áfrýjendur, biskupinn yfir Íslandi vegna kirkjuráðs f.h. þjóðkirkju Íslands og fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs, greiði stefndu, Gunnari Jóhannessyni, Sigríði Gyðu Sigurðardóttur og dánarbúi Vigdísar Árnadóttur, samtals 400.000 krónur í málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti.

Dómur landamerkjadóms Árnessýslu 23. desember 1986.

Mál þetta, sem dómtekið var þann 3. þessa mánaðar, var höfðað með stefnu, útgefinni 9. apríl 1976 og þingfestri í landamerkjadómi Árnessýslu þann 27. apríl 1976.

Málið var dæmt í héraði þann 21. október 1979, en með dómi Hæstaréttar þann 21. október 1982 var málinu vísað heim í hérað til löglegrar meðferðar og dómsálagningar að nýju.

Sóknaraðilar eru Gunnar Jóhannesson, Hömrum, Grímsnesi, Vigdís Ingibjörg Árnadóttir, Eyrarbakka, og Sigríður Gyða Sigurðardóttir, Þorlákshöfn, en þau eru eigendur jarðarinnar Hamra í Grímsneshreppi.

Varnaraðilar eru biskup Íslands vegna kirkjuráðs f.h. þjóðkirkju Íslands, sem er eigandi jarðarinnar Skálholts í Biskupstungum, og fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs.

Dómkröfur sóknaraðila eru þessar:

„Að mörk jarðanna Hamra og Skálholts verði miðlína Brúarárfarvegar eins og hún er sýnd með upphafspunkti A á uppdrætti á dskj. nr. 79 og áfram út í miðjan Hvítárfarveg jafnlangt frá bökkum jarðanna eins og merkt er með áframhaldandi línu í punktalínu B á sama skjali. Þá er krafist málskostnaðar úr hendi stefndu in solidum." Þá féll talsmaður sóknaraðila frá kröfum á hendur fjármálaráðherra nema um málskostnað, en hann krefst þess, að varnaraðilar verði dæmdir til að greiða málskostnað in solidum.

Dómkröfur varnaraðila eru þær, að mörk Skálholts og Hamra verði ákveðin miðlína í farvegi Brúarár miðað við 50 metra hæðarlínu, eins og hún er mörkuð á uppdrætti á dskj. nr. 81, og liggi frá punkti merktum C á dskj. nr. 81 milli Hjarðarneshólma og Hjarðarness í punkt merktan D í Hvítá. Þá er krafist málskostnaðar úr hendi sóknaraðila eftir mati dómsins.

Í þinghaldi 17. október sl. og 21. október sl. var eigendum jarðanna Fjalls I og II í Skeiðahreppi og jarðarinnar Sólheima í Grímsnesi gefinn kostur á að gerast aðilar að máli þessu.

Talsmenn eigenda lýstu því, að þeir hefðu ekki hug á að gerast aðilar að máli þessu.

Málavextir.

Stefnendur lýsa málavöxtum svo í stefnu: „Til máls þessa er stofnað til þess að leysa úr þrætu, sem nýlega hefur risið á milli eigenda jarðanna Skálholts í Biskupstungnahreppi og Hamra í Grímsneshreppi um eignarráð yfir Hjarðarneshólma. Jarðeigendur Hamra hafa stundað veiði og leigt út veiði fyrir landi sínu í Brúará og Hvítá svo lengi sem sögur fara af.

Stangaveiðimönnum, er leigt hafa veiðiréttindi af landeigendum, varð nokkuð bilt við sumarið 1974, er það kom í ljós, að stangaveiðimenn á vegum Skálholtseiganda tóku sér stöðu í hólma nokkrum í ánni, Hjarðarneshólma, og köstuðu færum sínum á veiðistrenginn þeim megin frá, svo að segja ofan í veiðitilraunir hinna fyrrnefndu.

Þetta þótti eigendum Hamra hart að þola, vegna þess að þeir vissu ekki betur en að hólmi þessi væri allnokkuð innan landamerkjalínunnar á milli Skálholts og Hamra. Kvartað var yfir þessu ofríki af hálfu eigenda Hamra, en engin leiðrétting fékkst.

Fimmtudaginn 13. mars 1975 gengu eigendur Hamra á fund biskups Íslands, hr. Sigurbjarnar Einarssonar, og tjáðu sig um ágreiningsmálið, það er leigu Skálholts á Hjarðarneshólma í Hvítá við land Hamra til laxveiði.

Að ósk biskups rituðu eigendur Hamra kirkjuráði bréf hinn 1. apríl 1975 og áréttuðu þar samtalið, en þar kom fram, að eigendur Hamra héldu Hjarðarneshólma vera í landi Hamra og tilgreindu fyrir því margar ástæður.

Í svarbréfi biskups, dags. 16.5.1975, segir, að það sé álit fyrrverandi ábúenda í Skálholti, Jóns Gunnlaugssonar og Jörundar Brynjólfssonar, að nefndur hólmi hafi aldrei verið talinn til annarrar jarðar en Skálholts né nytjaður af öðrum en Skálholtsbændum. Hið sama segi Sigurður Skúlason, mag. art., sem sé fæddur í Skálholti og hafi dvalist þar til fullorðinsára.

Í landamerkjabók Árnessýslu er landamerkjum Hamra lýst þannig: „..... svo ræður að austan Hvítá og Brúará til áðurnefnds Langatangagils". Lýsing þessi er frá 16. maí 1884.

Í sömu bók er landamerkjum Skálholts lýst þannig: „..... að vestan og sunnan kringum Skálholtstungu og kvað ráða báðar árnar Brúará og Hvítá ....."

Lýsing þessi er frá 22. ágúst 1804.

Dómurinn lagði fyrir talsmenn aðila að kanna rækilega, hvort einhverjar heimildir væri að finna, annaðhvort prentaðar eða í Þjóðskjala- eða Landsbókasafni, svo sem Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, biskupavísitasíur 19. og 20. aldar, Fornbréfasafn, jarðaskjöl Þjóðskjalasafns og fleira, sem ekki þykir ástæða til að telja upp hér.

Könnun þessi hefur ekkert leitt í ljós um eignarrétt að umræddum hólma eða um landamerki jarðanna Skálholts og Hamra fram yfir það, sem greinir

í framangreindum landamerkjalýsingum. Þá liggja frammi í málinu fjölmörg vottorð, sem öll lýsa því, að vottorðsgefendur viti ekki til annars en að Hjarðarneshólmi sé og hafi verið eign Hamra. Tíu þeirra hafa komið fyrir dóm og staðfest vottorð sín.

Þá liggja frammi vottorð Jóns Gunnlaugssonar, fyrrverandi deildarstjóra í Stjórnarráði og áður ábúanda í Skálholti, Jörundar Brynjólfssonar, er áður bjó í Skálholti, svo og Sigurðar Skúlasonar. Jón hefur komið fyrir dóminn og staðfest vottorð sitt, en hinir ekki. Vottorð þessi lúta að því, að Hjarðarneshólmi tilheyri Skálholti, eftir því sem þeir viti best. Um nýtingu hólmans segja vottorðsgjafar þeir, er síðast voru nefndir, ekkert utan það, að Jón Gunnlaugsson kveðst hafa heyrt, að hann hafi verið nytjaður lítið, en þó eitthvað. Um það, hvort hann hafi verið nýttur af Hamramönnum, kvaðst hann ekkert vita.

Enginn vottorðsgjafa úr Grímsneshreppi kvaðst vita um, að hólminn hefði verið nýttur frá Hömrum, utan Sigríður Bjarnadóttir, móðir stefnanda Gunnars Jóhannessonar, og Ingibjörg Kristinsdóttir stefnandi. Kváðu þær fugl hafa verið rændan í hólmanum.

Þá liggur frammi á dskj. nr. 23 grein Sigurðar Skúlasonar: Nokkur örnefni í Skálholtslandi.

Þar segir um Hjarðarneshólma: „10. Hjarðarneshólmi. Þetta örnefni bendir til þess, að syðsti oddi Skálholtstungu hafi fyrrum heitið Hjarðarnes, þótt eigi sé það örnefni lengur kunnugt."

Í málinu liggja fyrir skýrslur um, að veitt hafi verið úr Hólmanum á stöng, bæði veiðimenn úr landi Hamra og nú hin síðari ár úr landi Skálholts.

Af hálfu varnaraðila hefur verið lagt fram á dskj. nr. 13 álit Jóns Jónssonar jarðfræðings, nefnt „Nokkrar athugasemdir varðandi Hjarðarneshólma í Hvítá".

Í álitsgerð þessari er gengið út frá því, að miðlína straumvatns ráði merkjum, og hljóti mörk Biskupstungna og Grímsneshrepps að liggja um Brúará miðja, enda skilji Hvítá hvergi þessa hreppa, þar eð hún renni austan við þá báða. Þá rennur Brúará vestan Hjarðarneshólma og hafi sannanlega gert það sl. 30 ár, svo sem sjá megi af loftmyndum á dskj. 14 a-c.

Niðurstaða jarðfræðingsins er sú, að Hjarðarneshólmi sé í Hvítá, Brúará skilji Grímsnes og Biskupstungur og Brúará renni öll vestan Hjarðarneshólma. Sé því hólminn í Biskupstungum og tilheyri þar með Skálholti.

Jón Jónsson jarðfræðingur, f. 3.10.1910, til heimilis að Smáraflöt 42, Garðabæ, hefur komið fyrir dóminn og staðfest ofangreinda álitsgerð.

Aðspurður kvað hann straummót ánna miðað við meðalrennsli vera fyrir neðan Hjarðarneshólma.

Vitnið sagði, að erfitt væri að segja, hver séu nú vesturmörk farvegar Hvítár vegna uppblásturs, en að fornu taldi vitnið langlíklegast, að þau hefðu verið sunnan við hólmann. Hvítá hafi runnið nær Vörðufelli til að byrja með og færst vestur, eftir að hafa hlaðið undir sig, og hafi hún þrýst Brúará vestar.

Aðspurt kvað vitnið bakkalínu Skálholtstungu frá norðaustri til suðurs vera bakkalínu Hvítár að undanteknu því, sem uppblástur kann að hafa valdið, þannig að svæðið, sem Hvítá flæðir yfir í flóðum, hefur breikkað. Vitnið ítrekaði, að meginvatnamót ánna séu neðan hólmans, enda þótt vatnið byrji að blandast norðvestan við hólmann.

Í þinghaldi þann 18. júlí 1969 kvaddi sýslumaður í Árnessýslu þá Pál Hafstað fulltrúa og Sigurjón Rist vatnafræðing til þess að meta m.a., hvað telja skuli ós Brúarár skv. lögum um lax- og silungsveiði.

Matsgerð hinna dómkvöddu manna liggur frammi á dskj. nr. 22, lögðu fram af varnaraðila. Þar segir svo: „Við ármótin á hægri bakka Brúarár er Hjarðarnes sem endar í greinilegu klapparnefi, sem skagar út í ána. Frá veiðihúsi Baldurs Eyþórssonar og félaga eru 76,5 m út í nestána. Gegnt Hjarðarnesi er Hjarðarneshólmi, sem umleikinn er af straumvatni Hvítár, aðeins lítil kvísl fer vestan hólmans við meðalrennsli ánna. Hjarðarneshólmi verður því að teljast vera í Hvítá.

Samkvæmt 1. gr. laga um lax- og silungsveiði nr. 53 frá 1957, úrskurðum við að ós Brúarár sé um markalínu frá áðurnefndu klapparnefi á Hjarðarnestá, til norðurs í stefnu á Mosfellskirkju, vestan Hjarðarneshólma ....."

Matsgerð þessi er dagsett 30. júlí 1969. Annar matsmanna, Sigurjón Rist vatnamælingamaður, f. 29.8.1917, til heimilis að Skriðustekk 4, Reykjavík, hefur komið fyrir dóminn.

Hann staðfestir matsgerðina. Gerði hann nánari grein fyrir því, hvernig þeir matsmenn hefðu komist að niðurstöðu um, hvar ósinn væri. Vitnið kvaðst aðspurt telja hreppamörk Biskupstungna- og Grímsneshreppa rétt merkt inn á dskj. nr. 10-11 og minntist þess, frá því er hann var við dýptarmælingu á þessum slóðum árið 1960, að hafa komið í „þriggja hreppa punktinn" og að hann væri vel kunnugur þessu svæði. Í þinghaldi þann 23. október 1978 gerði dómurinn svofellda ályktun:

„Lagt er fyrir umboðsmenn aðila að afla eftirtalinna gagna:

1. Sérfræðilegrar álitsgerðar um, hver nú teljist eðlileg landfræðileg mót (mörk) árfarvega Hvítár og Brúarár og hvort og á hvern hátt þessi mót kunni að hafa tekið breytingum í höfuðdráttum.

2. Sérfræðilegrar álitsgerðar um, hvar straumar umræddra áa sameinist, miðað við meðalrennsli þeirra, og hvort slík straummót hafi tekið breytingum og þá hverjum.

3. Uppdráttar af vettvangi, þar sem fram komi helstu kennileiti ásamt

straummótum og miðlínum árfarvega, eins og sérfræðingar hyggja þau vera samkvæmt framansögðu.

4. Freista skal þess að finna skjalleg gögn um eignarheimildir að nefndum hólma.

Í þinghaldi þann 8. maí sl. fór umboðsmaður sóknaraðila þess á leit við dóminn, að dómkvaddir yrðu 2 hæfir og óvilhallir menn til þess að kveða á um þau atriði, er getur í liðum 1-3 í framangreindri bókun. Í því sama þinghaldi kvaddi dómurinn þá Hauk Tómasson jarðfræðing og Pálma R. Pálmason verkfræðing til að framkvæma umbeðið matsverk, og var óundirrituð og ódagsett matsgerð þeirra lögð fram í þinghaldi þann 9. sept. sl. ásamt fylgiskjölum. Í álitsgerðinni á dskj. nr. 48 segir svo:

„II. *Brot úr jarðsögu svæðisins.*

Í lok ísaldar hér á landi fyrir u.þ.b. 10 þús. árum var landslag í uppsveitum Árnessýslu harla ólíkt því sem nú er. Þar sem í dag heita Skeið var land tugum metra lægra og rann Hvítá austan Vörðufells, en Brúará og Hvítá sameinuðust einhvers staðar við Hestfjall. Fyrir u.þ.b. 7 þús. árum rann svo meiri háttar hraun sk. Tungnárhraun (THb) um hluta svæðisins og allt fram í sjó. Hraun þetta stíflaði farveg Hvítár austan Vörðufells og myndaðist norðan hraunsins stöðuvatn, sem náði langt norður fyrir Vörðufell (allt upp að Bræðratungu). Stöðuvatn þetta klofnaði í tvo aðalhluta um Iðu og lá vestari hlutinn þaðan og niður undir Hestfjall þar sem frárennsli vatnsins var. Hvítá og Brúará höfðu í upphafi hvor sinn ós út í vatnið, sem smám saman fylltist og þá í fyrstu einkum austurhlutinn.

Hin miklu öskugos úr Heklu fyrir 4500 árum (H4) og 2800 árum (H3) dreifðust mjög yfir vatnasvið Hvítár, sem síðan flutti efnið í mjög stórum stíl í áðurnefnt vatn. Ekki er ljóst hvenær vatnið fylltist alveg af aur, en öruggt má telja að það varð eftir H3 Heklugosið, en eftir að vatnið hvarf sem slíkt runnu árnar eftir aurunum.

III. *Ástand ánna nú.*

Mikill aurburður hefur lengi verið í Hvítá og áin því þurft töluverðan halla til rennslis og mun meiri en Brúará. Hvítá hefur því haft tilhneigingu til þess að hrekja Brúará til vesturs, að vesturlandi fyrrnefnds stöðuvatns og jafnvel valdið því að Brúará svarf þar af landi. Fyrst eftir að stöðuvatnið fylltist af aur munu ármótin hafa verið undan Reykjanesi og Hvítá þá leikið um aurana austur og suður þaðan.

Við samverkun árinnar, þ.e. aurs, sem hún skildi eftir, og vinda hefur byggst upp foksandsgarður milli ánna sem upphaf þess sem nú heitir Skálholtstunga. Frá þessum garði við Hvítá hallar að Brúará sem frá Reykjanesi liggur lægra en Hvítá þar til er þær mætast. Halli Brúarár er aðeins helmingur halla Hvítár á þessu svæði.

Ástandið er þannig nú, að Hvítá ber með sér miklu meiri aur en Brúará og þarf því mun meiri halla til rennslis. Ennfremur er vatnsmagn Hvítár miklu breytilegra en Brúarár og því er farvegur Hvítár miklu breiðari en hlutinn sem er undir vatni við venjulegt rennsli. Sá hluti farvegar Hvítár sem ekki er undir vatni er náma fyrir áframhaldandi fok í Skálholtstungnuna, og raunar að hluta til yfir í Brúará einnig. Á hinn bóginn hefur Brúará mjög lítinn aurburð a.m.k. tífalt minni en Hvítá við venjulegt rennsli, og rennur að mestu milli gróinna bakka án aura í farvegi. Þegar árnar mætast eykst aurburðargeta Brúarárvatns mjög vegna hallaaukningar, og getur Brúarárvatnið flutt miklu meiri aur en er í Brúará. Þetta kemur glöggt fram á kortum vatnamælinga, þar sem sést að Brúarárvatnið heldur „hreinum" djúpál meðfram vesturlandinu.

Í meginatriðum er því tilhneiging til þess að samrennslisstaður ánna (ármótin) flytjist niður eftir, þ.e. til suðurs. Um smávægilegar breytingar þessarar þróunar verður þó ekkert sagt nú um tíma slíkra breytinga.

IV. *Frekari svör við spurningum réttarins.*

1. Sérfræðileg álitsgerð um hver nú teljast eðlileg landfræðileg mót (mörk) árfarvegar Hvítár og Brúarár og hvort og á hvern hátt þessi mót kunni að hafa tekið breytingum í höfuðdráttum.

Árfarvegir Hvítár og Brúarár eru hinir ógrónu hlutar svæðanna sem árnar renna um, sem skiljast frá grónu í eins til tveggja metra háum stalli. Í farvegina grafast síðan álar sem breytast m.a. eftir aurburði og vatnsmagni, sbr. það sem áður er sagt um þróun farveganna.

2. Sérfræðileg álitsgerð um hvar straumur umræddra áa sameinist miðað við meðalrennsli þeirra og hvort slík straummót hafi tekið breytingum og þá hverjum.

Árnar geta sameinast hvar sem er eftir að farvegirnir koma saman og fer það m.a. eftir aurburði hvorrar um sig, en marga km. frá farvegamótunum renna árnar nánast samhliða, án verulegrar blöndunar. Fyrsta snerting úr ánum undanfarinn aldarfjórðung hafi verið rétt um Hjarðarneshólma en meginstraumar ánna hafa mæst nokkru sunnar þ.e. sunnan við Hjarðarnesið. Á þessum aldarfjórðungi hafa aðeins orðið minni háttar breytingar á samruna ánna, en sá hluti Hvítár sem snertir Brúará við Hjarðarnes virðist hafa minnkað nokkuð á þessum tíma, og kann það að vera hluti eðlilegrar langtímaþróunar.

3. Uppdrátt af vettvangi þar sem fram komi helstu kennileiti ásamt straummótum og miðlínu árfarvega eins og sérfræðingar hyggja þau vera samkvæmt framansögðu.

Meðfylgjandi er kort frá raforkumálastjóra nr. 3939-03 Hestvatn, mælt 1960. Settar eru inn stefnur á Skálholtskirkju og Mosfell ásamt

miðlínum árfarvega og straummótum skv. skýrgreiningar (sic) hér á undan."

Matsmaðurinn Haukur Tómasson jarðfræðingur, f. 14.2.1932, til heimilis að Krummahólum 8, Reykjavík, hefur komið fyrir dóminn og staðfest ofangreinda álitsgerð, en vitnið er jarðfræðingur og landmótunarfræðingur og hefur stundað rannsókn á þessu svæði vegna hugsanlegrar virkjunar Brúarár svo og við Hestvatn.

Hann kvað landfræðileg mörk árfarvega vera gróna bakka beggja vegna ánna og dró þau inn á uppdrátt á dskj. nr. 59 með grænum „tússpenna". Meginstrauma ánna taldi vitnið mætast skammt austur af Hjarðarnesi. Aðspurður um niðurstöðu matsmanna, þeirra Páls og Sigurjóns, á dskj. nr. 22 um, hvar telja bæri ós Brúarár, kvaðst hann telja hana eðlilega miðað við þær forsendur, að aðaláin hafi allan réttinn og þveráin verði að aðalánni, um leið og hún er komin út í meginfarveg aðalárinnar. Sama vildi vitnið raunar segja um skýrslu Jóns Jónssonar á dskj. nr. 13, að miðað við þær forsendur, er hann byggði á, væri niðurstaðan eðlileg.

Hins vegar taldi vitnið, að jarðeðlisfræðilega séð (sic) væru árnar að blandast á löngum kafla og skil þeirra ekki jafnskörp og greindi í álitsgerð matsmanna á dskj. nr. 22.

Lögð hefur verið fram á dskj. nr. 67 yfirlýsing Ágústs Böðvarssonar, fyrrverandi forstöðumanns Landmælinga Íslands. Þar kemur fram, að hreppamörk um Brúará, þar sem þau koma í Hvítá, hafi staðið óbreytt á kortinu, frá því það var mælt af danska herforingjaráðinu 1906, og við endurskoðun Ágústs 1948 hafi hann ekki hreyft þau, þar eð engar upplýsingar komu fram um skekkjur á þeim né kröfur um breytingar.

Ágúst hefur komið fyrir dóminn og staðfest yfirlýsingu sína. Hann kvaðst hafa fært örnefnið Hjarðarnes inn á uppdráttinn á dskj. nr. 11 samkvæmt upplýsingum frá viðkomandi bæ. Þá hefur Haukur Jörundsson, skrifstofustjóri í landbúnaðarráðuneytinu, f. 11.5.1913, komið fyrir dóminn. Hann var búsettur í Skálholti, frá því hann var 9 ára gamall og fram að tvítugu. Enginn vafi var í huga hans um, að hólminn væri í eigu Skálholts. Hann kvaðst minnast þess, að veitt var úr hólmanum aðallega með ádrætti. Hann kvaðst byggja skoðun sína um eignarhald á því, að aðstæður væru þannig, að hólminn væri venjulega umflotinn vatni úr Hvítá, sem mætti Brúará neðan hólmans.

Hann kvað aðalál Hvítár vera að austan, en hins vegar hefðu lænur verið nokkuð vítt og breitt (sic) um svæðið. Þá kvað vitnið ekki vitað til þess, að örnefnið Hjarðarnes væri í Skálholtslandi né annars staðar.

Málsástæður og lagarök.

Sóknaraðilar byggja kröfur sínar á því, að skv. 3. gr. vatnalaga nr. 1/5 1923 ráði miðlína Brúarár merkjum jarðanna að ósi hennar. Miðlínan

miðist við gróna bakka í landi Hamra annars vegar og Skálholts hins vegar. Miðlínan endi í punkti á línu, sem dregin sé, þar sem skemmst er á milli Hjarðarness og Skálholtstungu. Þaðan ráði lína, sem sé dregin áfram í miðlínu Hvítár í samræmi við meginreglu 5. gr. vatnalaga, en miðlína Hvítár sé miðuð við gróna bakka í landi Skálholts og Fjalls. Af þessu megi sjá, að Hjarðarneshólmi sé í landi Hamra.

Enn fremur sjáist greinilega á herforingjaráðskorti, að Hjarðarneshólmi sé í Grímsneshreppi, og þar sem landamerki jarða hljóti að vera hin sömu og hreppamörk, tilheyri hólminn Hamralandi.

Ós Brúarár hafi verið ákveðinn með mati árið 1969, eins og nánar sé lýst á dskj. nr. 22. Þar endi miðlína Brúarár í punkti, sem sé miðja vegu á óslínunni.

Af þessum landamerkjum sjáist, að Hjarðarneshólminn sé í landi Hamra.

Af hálfu varnaraðila er á það bent, að Hjarðarneshólminn sé hvergi nefndur í fornum gögnum. Hins vegar sýni og sanni vottorð, sem lögð hafi verið fram í málinu, svo og örnefnaskrá Sigurðar Skúlasonar, að Hjarðarneshólmi tilheyri Skálholti.

Verði ekki á þetta fallist, hljóti landamerki jarðanna tveggja, eins og þau séu skv. ákvæðum vatnalaga, að ráða úrslitum.

Varnaraðili heldur því fram, að miðlínur Brúarár og Hvítár, sem hér skipta máli, beri að miða við 50 metra hæðarlínu. Árið 1969 hafi ós Brúarár verið ákveðinn skv. lax- og silungsveiðilögum. Sú ákvörðun skipti ekki máli hér, þar sem deilan snúist um landamerki, en ekki veiðirétt. Auk þess sé matsgerðin marklaus, þar sem eigendur Skálholts hafi ekki verið boðaðir til matsins. Ós Brúarár hafi ekki verið ákveðinn skv. vatnalögunum. Um það hafi sóknaraðilar beðið, en þeirri beiðni hafi verið hafnað.

Brúará renni á milli Hjarðarness og Hjarðarneshólma og sameinist þar Hvítá, eins og skýrt komi fram á loftmyndum. Þar sé ós Brúarár, en fyrir ofan hólmann í átt að Skálholtstungu séu ármót Brúarár og Hvítár. Miðlína Brúarár ráði merkjum Hamra og Skálholts, en miðlínu árinnar beri að miða við meðalrennsli hennar. Miðlína sé því réttilega ákvörðuð, eins og fram kom á uppdrætti á dskj. nr. 81, þar sem kröfulínur varnaraðila séu markaðar, þ.e. úr punktinum C eftir farveginum miðjum milli Hjarðarness og Hjarðarneshólma út í árósinn, eins og honum hafi verið lýst að framan. Merki Hamra og Skálholts í Hvítá séu síðan áframhaldandi bein lína úr árósnum í punkt D á dskj. nr. 81, sem sé í miðjum farvegi Hvítár.

Niðurstaða.

Brúará og Hvítá skipta löndum aðila, sbr. landamerkjabréf á dskj. nr. 3 og 4. Af landamerkjabréfum þessum verður ekki ráðið, hvorri landareign-

inni Hjarðarneshólmi tilheyri, og ekki hafa verið lögð fram nein gögn í málinu, sem taka af tvímæli um það.

Er merkjum var lýst, var 56. kafli landsleigubálks Jónsbókar í gildi, en þar segir m.a. svo:

„Nú er á brýtr af annars þeirra jörd, þá á sá á er jörd átti þá sem hún braut, en hinn granda eða eyri eptir þangat til sem hon var mið medan hon rann rétt að fornu. En ef hon brýtr meirr, þá á sá er jörd átti bædi á og granda þangat til er hon var mid þá hon rann rétt."

Með vatnalögum nr. 15/1923 voru ákvæði þessi endurnýjuð, og segir m.a. svo í 3. gr. þeirra: 1. Nú skilur á eða lækur landareignir, og á þá hvor land í miðjan farveg og sé ekki vöxtur í vatni, nema önnur lögmæt skipun sé þar á gerð. 2. Eigi breytast merki, þótt farvegur breytist.

Dómurinn telur, að þessi lagaákvæði verði að leggja til grundvallar við úrlausn máls þessa.

Að tilhlutan dómsins hefur Ragnar Árnason verkfræðingur gert meðfylgjandi uppdrátt á dskj. nr. 87 af þrætusvæðinu og sett inn á hann, að fyrirsögn dómsins, þær viðmiðanir, sem máli skipta.

Ætla má samkvæmt matsgerð á dskj. nr. 48 og öðrum gögnum málsins, að Hvítá hafi þokað Brúará til vesturs og Skálholtstunga hafi þá smám saman myndast, aðallega af foksandi. Eins og staðhættir eru nú miðað við deiluefni máls þessa, er rétt að miða mót farvega Hvítár og Brúarár við línu frá Hjarðarnestanga með stefnu á Mosfellskirkju, samanber framangreindan uppdrátt. Miðja farvegar Brúarár þarna verður talin liggja samkvæmt fyrrgreindum sjónarmiðum á miðju línunnar A-B á uppdrættinum. Hins vegar er punkturinn D ákvarðaður nokkru sunnar heldur en fyrrgreindur miðjupunktur. Þetta er í samræmi við kröfugerð sóknaraðila. Frá punktinum D ber að draga hornrétta línu á línuna A-B að miðlínu Hvítár, sbr. 5. gr. vatnalaga, og er það línan D-E á meðfylgjandi uppdrætti.

Loks ber að ákveða punktinn C í miðju Brúarárfarvegar, sbr. 3. og 5. gr. vatnalaga, og ákvarðast hann á milli grasi gróinna bakka á móts við Langatangagil, eins og sýnt er á meðfylgjandi uppdrætti. Frá þeim punkti er línan C-D ákveðin samkvæmt ákvæðum 3. gr. vatnalaga eftir sömu sjónarmiðum.

Eftir þessum úrslitum ber að dæma varnaraðila til að greiða sóknaraðilum málskostnað, kr. 250.000.

Allan V. Magnússon héraðsdómari kvað upp dóm þennan ásamt Friðgeiri Björnssyni borgardómara og Stefáni M. Stefánssyni prófessor.

Dómsorð:

Landamerki jarðanna Skálholts og Hamra eru línan C-D-E á uppdrætti Ragnars Árnasonar verkfræðings á dómskjali nr. 87.

Varnaraðilar, biskup Íslands vegna kirkjuráðs f.h. þjóðkirkju Íslands og fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs, greiði sóknaraðilum, Gunnari Jóhannessyni, Vigdísi Ingibjörgu Árnadóttur og Sigríði Gyðu Sigurðardóttur, óskipt kr. 250.000 í málskostnað.